

ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ КУРСАНТІВ-ПРАВООХОРОНЦІВ МВ МВС УКРАЇНИ

Сучасний етап розвитку українського суспільства зумовлює зростання інтересу до удосконалення правоохоронної сфери, яка покликана забезпечити підвищення ролі правопорядку та успішну боротьбу зі злочинністю. Одним із ключових ланок цього процесу, як зазначають сучасні українські науковці, є забезпечення ефективної підготовки майбутніх фахівців органів внутрішніх справ і прискорення процесу їхнього професійного становлення. На це вказують такі авторитетні науковці в цій галузі, як Л.М. Балабанова, О.В. Іванова, В.В. Конопльов, С.М. Летуша, І.П. Марчук, В.С. Медведєв, С.Я. Оспішев, В.В. Серебряк, Н.П. Сергієнко, О.В. Тімченко, О.М. Тогочинський, Г.Г. Штефаніч, Г.Х. Яворська, С.І. Яковенко, С.М. Яровий та ін.

Водночас, слід відзначити, якщо вирішення проблеми психологічного супроводу службової діяльності співробітників ОВС вже певною мірою знайшло своє відображення в працях Ю.Б. Ірхіна, О.М. Корнєва, М.Н. Курка, С.Ю. Лебедєвої, О.В. Нічик, В.І. Розова, О.В. Тімченка та ін., то проблема психологічного супроводу навчально-службової діяльності курсантів ВНЗ МВС України ще не набула цілісного вирішення і висвітлена в сучасних наукових дослідженнях лише фрагментарно.

Аргументація необхідності подібного супроводу переконливо наведена в роботах Г.Р. Дубровинського, О.В. Іванової, В.В. Конопльова, М.С. Корольчука та В.М. Крайнюк, І.П. Марчука, А.Н. Несіна, О.В. Тімченка, О.М. Тогочинського, Г.Г. Штефаніча та ін. Під психологічним супроводом діяльності автори розуміють: комплекс заходів і засобів впливу на психіку особи та створення сприятливих соціально-психологічних умов з метою формування, підтримки та відновлення оптимальної працездатності фахівця в повсякденних й екстремальних умовах або комплекс заходів щодо соціально-психологічного вивчення, психологічного і психофізіологічного обстеження курсантів, а також надання їм психологічної допомоги в процесі навчання у ВНЗ, спрямованих на підвищення ефективності їхньої діяльності (навчальної, службової, громадської, спортивної, трудової), індивідуального навчання і виховання з урахуванням особистісних і психофізіологічних особливостей.

Аналіз відповідних досліджень засвідчує, що двома взаємопов'язаними складовими психологічного супроводу діяльності є діагностична та корекційна (формувальна) її складові. Так, наприклад, до основних завдань такого супроводу відносять: аналіз результатів професійного психологічного відбору; психологічну діагностику динаміки працездатності фахівців; розробку та вибір нових ефективних методів підтримки й відновлення їх психічних функцій; надання психологічної допомоги і формування професійно важливих якостей; вивчення специфіки умов професійної та навчальної діяльності, вплив умов праці й навчання, психічний стан і працездатність фахівців; здійснення ефективної та безпечної діяльності, подовження професійного довголіття, фізичного та психічного здоров'я.

Насамперед проаналізуємо можливості застосування різних груп діагностичних методів в практиці роботи із курсантами - правоохоронцями.

Так, з метою визначення загальних особистісних, у тому числі й професійно важливих, особливостей курсантів, можуть застосовуватись: особистісний опитувальник Г.Ю. Айзенка, Тест комунікативних та організаційних здібностей (КОЗ), Багатофакторний метод дослідження особистості Л.М. Собчик (модифікований тест ММРІ), 16-ти факторний особистісний опитувальник Р.Кеттелла, Патохарактерологічний діагностичний опитувальник А.С. Лічко, Методика оцінки рівня домагань В.К. Форбачевського, Методика Сонді, Методика "Неіснуюча тварина", Тест Люшера, Методика визначення типу акцентуації рис характеру та темпераменту К. Леонарда-Шміцка.

З метою визначення стресостійкості курсантів та їхньої здатності до дій в умовах, що позначені різним рівнем екстремальності - Методика "Прогноз" В.А. Бодрова (оцінка рівня нервово-психічної стійкості), Методика оцінки стану тривожності та депресії, Методика визначення стресостійкості та соціальної адаптації Холмса-Раге, Шкала самооцінки рівня особистісної тривожності Спілбергера-Ханіна.

Визначення негативних особистісних змін та станів, що можуть бути зумовлені виконанням курсантами навчально-службової діяльності може ґрунтуватись на даних, що отримані за допомогою Шкали депресії В.Зунге-Т.Балашової, Методики диференційної діагностики депресивних станів В.А. Жмурова, Методики діагностики рівня соціальної фрустрації А. Вассермана - В. Бойко, Методики діагностики рівня емоційного вигорання В.В. Бойка.

Оперативна оцінка психічного та функціонального стану курсантів може здійснюватись за допомогою: Методики самооцінки функціонального стану "САН", Методики шкалової самооцінки психофізіологічного стану, Методики самооцінки емоційного стану А.Усманова - Дж. Рікса, Шкали самооцінки рівня ситуативної тривожності Спілбергера-Ханіна, модифікації Тесту Люшера та ін.

Включені до наведених вище груп методики, можуть бути доповнені й іншими методиками, що спрямовані на вирішення поставлених завдань.

Методики різних груп мають обиратись із урахуванням умов дослідження, його завдань, особливостей навчально-службової діяльності курсантів. Використання різних груп методик має бути узгоджене між собою відповідно до поставлених завдань, що мають вирішуватись в процесі психологічного супроводу.

Аналіз пілотажних даних, проведених із курсантами - правоохоронцями І-го - IV-го курсів (у кількості 224 осіб) за засвідчив, що за тестом КОЗ-2 у досліджуваній вибірці курсантів було виявлено вищі за середні, в цілому рівні комунікативних ($M_x = 13,8$; $y_x = 3,9$) та організаційних ($M_x = 13,1$; $y_x = 2,8$) здібностей. Ми бачимо, що рівень комунікативних здібностей в них дещо перевищує рівень організаційних.

При цьому, 26% курсантів (55 осіб) виявило достатньо високий рівень комунікативних здібностей (17 і більше балів), і 22% (47 осіб) - високий рівень організаційних. Але у певній кількості курсантів показники за даними здібностями знаходяться нижче, ніж вони мають бути розвинуті у представників правоохоронних професій (менше 10 балів). Таких курсантів виявлено, відповідно, 16% (34 особи) і 17% (36 осіб). Якщо подивитись динаміку змін рівня комунікативних та організаційних здібностей курсантів від 1-го до IV-го курсу, то можна констатувати її позитивний характер. Так, рівень комунікативних здібностей у 4-курсників на 17% перевищує показник першокурсників ($M_x = 14,9$ та $12,6$; $p < 0,01$ за 1-критерієм Ст'юдента для незалежних вибірок). А рівень організаційних - на 24% ($M_x = 14,5$ та $11,7$; $p < 0,01$). Зазначені показники виявилися у курсантів чоловічої та жіночої статі практично ідентичними.

Отримані показники за методикою КОЗ-2 (а саме, у першу чергу, за комунікативними здібностями) опосередковано узгоджені із показниками анкетування - самооцінкою курсантів власних стосунків з однокурсниками та викладачами - тільки 11% курсантів (щодо однокурсників) і 16% (щодо викладачів) оцінили ці стосунки як погані чи посередні. При цьому оцінка "дуже погані" не трапилась жодного разу. Ці дані наведено у таблиці 1.

Загальні результати курсантів за Методикою багатофакторного дослідження особистості Р. Кеттелла наведено у таблиці 2.

При аналізі даних за Методикою Р. Кеттелла слід ураховувати те, що кількісна вираженість фактору на рівні у 5 - 6 стенів оцінюється як середня; результат 4 та 7 стенів - як такий, що мало відхиляється від середнього. Оцінки 2, 3, 8, 9 стенів вважаються істотно відхиляючимися; а 1 та 10 розглядаються як граничні відхилення. Середнім значенням є 5,5 стенів, при стандартному відхиленні (y_x) - 2,0.

Отже, середньогрупові показники курсантів, які взяли участь у нашому дослідженні, за всіма факторами знаходяться в межах "коридору" середньонормативних показників. При цьому, слід відзначити, що найбільш наближеними до верхньої межі середньонормативного "коридору", перевищуючі середні значення, знаходяться такі фактори як: А (товариськість), В (інтелект), С (емоційна стійкість), Н (смильвість), Q₃ (самоконтроль). Це зрозуміло, на наш погляд і пояснюється тим, що зазначені якості для правоохоронців є професійно важливими і їх більше виявлено у порівнянні з іншими зумовлено, з одного боку відбором при вступі у ВНЗ, а з іншого - їхнім розвитком під час навчально-службової діяльності.

Так, якщо порівнювати результати курсантів від 1-го до IV-го курсу, то саме зазначені якості на IV-му курсі виявилися достовірно вищими, ніж на 1-му (на рівні від $p < 0,05$ до $p < 0,01$). Також у цьому ж діапазоні достовірності підвищилися середньогрупові показники курсантів за такими факторами як: N (дипломатичність) та MD (адекватність самооцінки), які теж пояснюються названими вище причинами.

Нами також виявлено, що у курсантів жіночої статі достовірно вищими є середньогрупові показники за факторами В (інтелект), F (експресивність) та I (чутливість) (всі на рівні $p < 0,05$).

Таблиця 1

Самооцінка курсантами стосунків з однокурсниками та викладачами			
	Самооцінка стосунків	З однокурсниками	З викладачами
	Дуже погані	—	—
	Погані	1%	2%
	Посередні	10%	14%
	Добрі	74%	79%
	Дуже добрі	15%	5%

Таблиця 2

Загальні результати курсантів за Методикою багатофакторного дослідження особистості Р. Кеттелла (у стенах)

№	Фактор	M _x	У _x
1	Фактор А - "замкнутість - товариськість"	7,12	1,75
2	Фактор В - "інтелект"	7,2	1,54
3	Фактор С - "емоційна нестійкість - емоційна стійкість"	7,24	1,60
4	Фактор Е - "підпорядкованість - домінуючість"	5,84	1,84
5	Фактор Р - "стриманість - експресивність"	5,45	1,43
6	Фактор О - "схильність до почуттів - висока нормативність поведінки"	5,64	1,51
7	Фактор Н - "боязкість - сміливість"	6,33	1,85
8	Фактор І - "жорсткість - чутливість"	5,40	1,71
9	Фактор L - "довірливість - підозрливість"	5,16	1,69
10	Фактор М - "практичність - розвинена уява"	5,29	1,99
11	Фактор N - "прямолинійність - дипломатичність"	4,99	1,84
12	Фактор 0 - "впевненість у собі - тривожність"	4,91	1,68
13	Фактор Q1 - "консерватизм - радикалізм"	4,50	1,78
14	Фактор Q2 - "конформізм - нонконформізм"	5,66	1,60
15	Фактор Q3 - "низький самоконтроль - високий самоконтроль"	6,12	1,64
16	Фактор Q4 - "розслабленість - напруженість"	5,95	1,64
17	Фактор MD - "адекватність самооцінки"	5,13	1,56

Окремо слід відзначити отримані дані щодо кількості курсантів, які мають недостатній рівень розвитку окремих професійно важливих якостей, діагностованих за Методикою Р.Кеттелла - 2 та 3 стени (показник у 1 стени не було зафіксовано жодного разу). Ці дані за всією вибіркою наведено у таблиці 3.

Таких курсантів - із недостатнім рівнем розвитку професійно важливих якостей за Методикою Р.Кеттелла (2 та 3 стени), за різними факторами, виявилось 37 осіб. З них, у чотирьох осіб - за 4-ма факторами, у шести осіб - за 3-ма факторами, у дев'яти осіб - за 2-ма факторами, і у вісімнадцяти осіб - за 1-м фактором.

Так, власну зацікавленість у навчанні як "дуже високу" оцінило 14% курсантів, як "високу" - 22%, як вищу за середню - 40%, як посередню - 24%, і як "низьку" не було зафіксовано жодної оцінки.

Кількість курсантів, які мають недостатній рівень розвитку окремих професійно важливих якостей за Методикою Р.Кеттела (2-3 стени)

№	Фактор	Кількість	У%
1	Фактор А - "замкнутість - товариськість"	14	7,5
2	Фактор В - "інтелект"	8	4
3	Фактор С - "емоційна нестійкість - емоційна стійкість"	15	7
4	Фактор Н - "бязкість - сміливість"	3	1,5
5	Фактор М - "практичність - розвинена увага"	8	4
6	Фактор ОЗ - "низький самоконтроль - високий самоконтроль"	13	6,5
7	Фактор МД - "адекватність самооцінки"	9	4,5

Оцінка власних знань про умови правоохоронної фахової роботи як "знаю майже все" зафіксована у 18% курсантів, як "знаю багато" - у 46%, як "знаю близько половини" - у 30%, як "знаю мало" - 6%, і як "знаю нічого" - 0%.

Самооцінку власних фахових знань і вмінь на момент дослідження як "дуже добрих" зафіксовано у 6% курсантів, як "добрих" - у 42%, як "посередніх" - у 33%, як "низьких" - 17%, і як "дуже низьких" - у 2%.

Повну впевненість у тому, що вони після закінчення ВНЗ будуть працювати за фахом виявило - 25% курсантів, що "напевно будуть" - 33%, ще не визначились з цього приводу - 24%, скоріш не будуть - 14%, і впевнені, що точно не будуть - 4%.

При цьому, три з чотирьох названих вище показники (а саме - зацікавленість курсантів у навчанні у ВНЗ, їх оцінка власних знань про умови правоохоронної фахової роботи, самооцінка власних фахових знань і вмінь під час дослідження) на IV-му курсі виявилися достовірно вищими, ніж на I-му (на рівні від $p < 0,05$ до $p < 0,01$), а рівень впевненості курсантів у тому, що вони після закінчення ВНЗ будуть працювати за фахом також достовірно знизився ($p < 0,05$).

Висновки. Отже, встановлено, що від 1-го до 5-го курсу в курсантів достовірно (на рівні від $p < 0,05$ до $p < 0,01$) зростають такі показники, як: рівень розвитку комунікативних та організаційних здібностей; рівень нервово-психічної стійкості; самооцінка власних знань про умови правоохоронної фахової роботи, власних фахових знань та вмінь, власної зацікавленості у навчанні, такі особистісні якості (за Р.Кеттелом) як товариськість, інтелект, емоційна стійкість, сміливість, самоконтроль, дипломатичність, адекватність самооцінки; покращують показники психоемоційного та функціонального стану (особливо під час екзамнаційної сесії).

Наведені результати, насамперед, зумовлені закономірним розвитком у процесі навчально-службової діяльності курсантів професійно важливих якостей, набуттям ними необхідних професійних знань і навичок.

Достовірно знижується ($p < 0,05$) від 1-го до 5-го курсу рівень самооцінки курсантами власного навчально-службового і загального навантаження та рівень впевненості курсантів у тому, що після закінчення ВНЗ МВС України вони будуть працювати за фахом. Виявлено тільки незначні відмінності в курсантів залежно від їхньої статі - лише за показниками факторів В (інтелект), F (експресивність) та I (чутливість) тесту Р.Кеттела. У курсанток ці показники виявилися достовірно вищими (на рівні $p < 0,05$) через порівняно невелику для статистичного аналізу кількість курсанток, які взяли участь у нашому дослідженні.

Проведення заходів корекційно-розвивального етапу психологічного супроводу навчально-службової діяльності курсантів має ґрунтуватися на результатах попередньо виконаної діагностики. У безпосередньому застосуванні результатів діагностики для здійснення психологічного супроводу навчально-службової діяльності курсантів доцільно проводити за трьома основними напрямками:

1. Надання рекомендацій з навчально-службової діяльності курсантів, які мають низький рівень розвитку психологічних професійно важливих якостей і властивостей.

За цим критерієм курсантів диференційовано на чотири групи:

1) "група повної відповідності" (36,5 % курсантів, які не мають жодного показника неналежного розвитку та прояву різних психологічних професійно важливих якостей і властивостей); курсанти цієї група не потребують вжиття окремих заходів психологічного супроводу навчально-службової діяльності, їхня фахова підготовка може успішно відбуватися шляхом застосування традиційних у ВНЗ МВС України форм навчання;

2) "група ситуативного ризику" (34 % курсантів, які мають один - два таких показники); можна рекомендувати періодичне діагностичне обстеження курсантів цієї групи (один-два рази на рік) з метою відстеження динаміки змін їхніх професійно важливих якостей та станів; їм рекомендується брати участь у спеціальних заходах, спрямованих на розвиток необхідних для правоохоронця професійно важливих якостей виключно за власною ініціативою;

3) "група вираженого ризику" (21 % курсантів з трьома - п'ятьма негативними показниками); курсанти потребують регулярного відстеження динаміки змін їхніх професійно важливих якостей та станів; їм потрібно обов'язково брати участь у заходах цілеспрямованого розвитку цих якостей;

4) "група вираженої невідповідності" (8,5 % курсантів із шістьма негативними показниками і більше); курсантам цієї групи доцільно рекомендувати поглиблене психолого-педагогічне дослідження, за результатами якого можна було б остаточно визначити групу професійно непридатних для правоохоронної діяльності курсантів з їх подальшим відрухуванням і курсантів, в яких можна спробувати розвинути необхідні якості, котрі мають бажання (як і курсанти третьої групи).

II. Надання рекомендацій курсантам, в яких наявні як відносно стійкі негативні особистісні зміни і стани, так і порівняно нетривалі негативні відхилення у психічному та функціональному станах, які можуть перешкоджати успішному виконанню ними цієї діяльності.

За цим критерієм може бути розроблено три види рекомендацій для удосконалення роботи з курсантами:

1) курсанти, які відносяться до "групи оптимального стану" (73,5 %) не потребують окремих заходів психологічного супроводу навчально-службової діяльності;

2) курсантам "групи незначних відхилень" (17,5 % із один - двома показниками негативних змін і відхилень) може бути рекомендовано періодичне діагностичне обстеження (один - три рази на семестр) з метою відстеження динаміки змін таких показників і зниження їх за участі у спеціальних заходах, спрямованих на розвиток навичок саморегуляції станів та опанування засобами ефективного протидії негативним особистісним змінам;

3) курсантів третьої та четвертої груп - "групи середніх відхилень" і "групи виражених відхилень" (відповідно 7,5 % та 1,5 %, які мають по три - чотири, п'ять - шість негативних показників) слід обов'язково залучати до участі у вказаних вище заходах, а представники четвертої групи потребують частішої та ретельнішої діагностики, виявлення всіх чинників, які можуть призвести до негативних змін і відхилень, здійснення поглибленого медичного обстеження тощо.

III. Результати дослідження загальних особистісних і професійно-службових якостей курсантів, особливостей їх порівняно стійких і динамічних психічних та функціональних станів, у тому числі зумовлених ставевими особливостями та навчанням на певному курсі ВНЗ МВС України, необхідні для надання рекомендацій кожному курсантові, оскільки дають змогу порівняти його індивідуальні результати з усередненими, характерними для усієї курсантської вибірки чи її окремої частини.

ЛІТЕРАТУРА

- Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности / В.А. Бодров. - М.: ПЕР СЭ, 2001. - 511 с.
- Іванова О.В. Соціально-психологічна адаптація курсантів у вищому закладі освіти МВС як етап професійного становлення майбутніх співробітників пенітенціарної системи: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.06 / О. В. Іванова. - К., 1999. - 16 с.
- Конопольов В. В. Психологічна адаптація курсантів ВНЗ МВС України до діяльності підрозділів кримінальної міліції: автореф. дис. ... канд. психол. наук спец. 19.00.06 / В. В. Конопольов. - К., 1999. - 16 с.
- Корольчук М. С. Адаптація та її значення в системі психофізіологічного забезпечення діяльності / М. С. Корольчук // Вісник : збірник наукових статей Київського міжнародного університету. — К.: Правові джерела, 2002. — Вып. 2. — С. 191— 211.
- Медведев В. С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти) В. С. Медведев. — К.: НАВСУ, 1997. — 197с.
- Оспицев Е. Я. Службна дисципліна курсантов вищих навчальних закладів МВС України як об'єкт психологічних досліджень / Е. Я. Оспицев // Вісник Харківського університету. Серія психологія. — Харків, 2002. — №550.
- Сергієнко Н. П. Психолого-правові засади формування особистості майбутніх працівників ОВС у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06 / Н. П. Сергієнко. - Х., 2005. - 19 с.
- Синьов В. М. Науково-педагогічні проблеми розвитку відомчої професійної освіти у сучасних умовах / В.М. Синьов // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. - К.: Бюллетень КІВС, 2001. - № 6. - С. 34-45.
- Яворська Г.Х. Теоретичні та методичні засади формування соціально-професійної зрілості курсантів вищих навчальних закладів МВС України: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 / Г.Х. Яворська. — К., 2006. — 45 с.

Подано до редакції 10.02.10

РЕЗЮМЕ

У статті представлено аналіз основних факторів психологічного супроводу курсантів-правоохоронців і представлені різні групи діагностичних методик з метою застосування їх у психологічному супроводі навчально-службової діяльності курсантів ВНЗ МВС України.

Ключові слова: курсанти-правоохоронці, навчально-службова діяльність, психологічний супровід діяльності, професійна підготовка курсантів-правоохоронців; діагностичні методи, корекційно-розвивальні методи.

T.T. Chegie

К ПРОБЛЕМЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ КУРСАНТОВ-ПРАВООХРАНИТЕЛЕЙ МВ МВД УКРАИНЫ

РЕЗЮМЕ

В статье представлен анализ основных факторов психологического сопровождения курсантов-правоохранителей и представлены различные группы диагностических методик с целью применения их в психологическом сопровождении учебно-служебной деятельности курсантов ВУЗ МВД Украины.

Ключевые слова: курсанты-правоохранители, наставительно-служебная деятельность, психологическое сопровождение деятельности, профессиональная подготовка курсантов-правоохранителей; диагностические методы, коррекционно-развивающие методы.

T.T. Chegie

PSYCHOLOGICAL ACCOMPANIMENT OF CADETS – FUTURE EMPLOYEES OF MILITIA ENFORCEMENT OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE

SUMMARY

The article analyzes the main factors of psychological accompaniment of cadets - future employees of law enforcement; suggests different groups of diagnostic methods to apply in psychological accompaniment of educational and official activity of cadets of higher educational establishments of the Ministry of Internal Affairs

of Ukraine.

Keywords: cadets – future employees of militia enforcement, educational and official activity, psychological accompaniment of activity, professional training of cadets, diagnostic methods, corrective and developing methods.
